

A. MARSHALL'IN ZENGİNLİĞİ YÖNETME DÜŞÜNCESİ: EKONOMİK PRATİK-RASYONELLİK

Bünyamin DURAN *

Ahmet Yavuz ÇAMLI**

Öz

Türkiye ekonomisine ilişkin temel parametreler incelendiğinde toplumun giderek daha fazla zenginleştiği görülür. Hatta çeşitli kuruluşların raporlarında Türkiye'nin önümüzdeki yıllarda milli gelirini daha fazla arttıracakı belirtilir. Yani Türk toplumu zenginliği yönetmek gibi zor bir sürecin içindedir. Bu çalışmanın amacı zenginleşme sürecinin adil ve doğru bir şekilde yönetilebilmesi için ne yapılması gerektiğini vurgulamaktır. Batı toplumları gibi ekonomik büyüme uğruna dini, ahlaki ve insani pek çok değerden taviz mi verilmelidir? Yoksa ahlaki ve ekonomik gelişme birlikte mi başarılmalıdır? Problemin çözümü adına Neo-Klasik iktisadın ve faydacı yaklaşımın öncülerinden olan Marshall'ın kılavuzluğu ayrı bir öneme sahiptir. Kapitalizmi savunan ve pür iktisatçı olan Marshall ahlaki motiflerin ekonomik faaliyetlerden ayrı tutulamayacağını belirtir. Ayrıca o, Weberyen sosyolojinin temel dinamiklerinden olan ve ekonomik eğilim, eylem ve etkinliklerde rasyonellik ile değerlerin birlikteliğini ifade eden "ekonomik pratik-rasyonellik" olgusuna dikkat çeker. Marshall'ın bu ve benzeri görüşleri birey, firma ve devlet nazarında toplumumuzun zenginliği adil bir şekilde yönetmesi açısından referans alınması gereken niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Marshall, Weber, Etik, İktisadi Gelişme, Rasyonellik

*Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi E-mail: bduran42@hotmail.com ORCID: 1955-1511-1959-1982

**Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi E-mail: ahmetyavuz.camli@cbu.edu.tr ORCID: 0000-0002-0746-9755

A. Marshall's Thought For Managing Wealth: Economic Practical- Rationality

Abstract

It is seen that Turkish economy is getting richer when taking the regarding key parameters into consideration. A variety of reports from many organizations put forward that Turkey's national income will increase in the coming years. But Turkish society is in a difficult process of managing wealth. The aim of this study is to emphasize what needs to be done to manage the enrichment. Should we compromise many moral and human values for the sake of economic growth like Western societies? Should moral and economic development be accomplished together? The guidance of Marshall has a special importance for the solution. Marshall states that moral motifs can't be separated from economic activities. It draws attention to the "economic practical- rationality", which is one of the fundamental dynamics of Weberian sociology. This one and similar opinions of Marshall are required to be taken as reference from the point of our society managing wealth fairly in terms of individual, firm and state.

Keywords: Marshall, Weber, Ethics, Economic Development, Rationality

1. Giriş

Batı toplumlarında, modern kapitalizme geçişle birlikte daha önce dünyanın hiçbir yerinde gerçekleşmemiş bir üretim artışı kaydedilir. Özellikle 19. yüzyıldan itibaren İngiltere, Fransa ve Hollanda başta olmak üzere Batı Avrupalı toplumlar, yapısal reformlar ve çeşitli motivasyonlar sayesinde görece aşırı zenginleşirler. Rasyonelleşme veya modernleşmeyi ifade eden bu süreçte ekonomik büyüme uğruna insanı ve dünyevi hayatı anlamlandıran dini ve ahlaki ilkelerin feda edildiği görülür. Başka bir ifadeyle sosyo-kültürel sistem; gelir, servet, haz, çıkar, başarı ve fayda gibi unsurlar tarafından tahribata uğrar. Kapitalizmin yol açtığı dünyevileşme sonucunda dini ve ahlaki ilkelerin yol göstericiliğine ihtiyaç duyulmadan adeta 'süt ve bal ülkesi'ne ulaşılacağına inanılır. Bu minvalde konunun daha iyi anlaşılması açısından "kapitalizm" ile "kapitalist gelişme" kavramlarının izahı gereklidir.

Batı dünyasında, modern öncesi dönemlerde sosyo-kültürel sistem, politik ve ekonomik sistem gibi diğer tüm alanlara meşruiyet üreten bir kaynak niteliğindedir. Dini, ahlaki, kültürel ve geleneksel tüm ilke ve değerler bu kaynağın temsilcileridir. Modernleşmeyi ifade eden kapitalizmle birlikte, anlam üreten sosyo-kültürel sistemden soyutlanan politik sistem ve ekonomik sistem yeni ve kendi formlarında işlemeye başlar. Toplumsal organizasyonu oluşturan alt şubelerin meşruiyet sağladıkları sistemde dini ve ahlaki prensipler işlevsiz hale getirilerek yerine seküler (dünyevi) prensipler ikame edilir. Bu meyanda kapitalizm gerek ekonomi gerekse bilim, siyaset, hukuk, yargı, hayat tarzı, eğitim ve sanat gibi alanları kolonize eder. Kapitalist formasyonda, tüm sistem seküler bir zemin üzerine inşa edilir. Para ve gücün birey, toplum ve toplumsal sistemler üzerindeki aşırı hâkimiyeti (dominasyonu) sistemdeki en önemli formülasyon haline gelir.

Kapitalist gelişme ise rasyonelleşmeye bağlı olan sosyo-ekonomik gelişmenin merhalelerinden biridir. Bu olgu, kapitalizmin teknik ve salt ekonomik bir boyutunu oluşturur. Sanayi, ticaret ve tarım gibi sektörlerde alınan kararlarda aklın ön planda olması; ekonomik faaliyetlerin rasyonel amaçlarla gerçekleştirilmesi; üretimin en etkin araçlarla yapılması; piyasaya yönelik üretimin artması; işbölümü ve uzmanlaşmanın benimsenmesi; para ekonomisinin yaygınlaşması; ticaret hacminin genişlemesi; sermayenin rasyonel yatırımlara aktarılması; girişimciliğin desteklenmesi; mali ilke ve yöntemlerin ihtiyaçlara göre şekillenmesi gibi hususlar kapitalist gelişmenin unsurları olarak sıralanabilir.

Bu iki kavram arasındaki ayırmadan sonra cevaplanması gereken temel sorular şunlardır: Kapitalist gelişme sürecinde zenginleşen Batı toplumlarının geçtiği aşamalardan kendi toplumumuzun da geçmesi gerekir mi? Gelişmiş bir toplum olmak için sermayenin merkezileşip yoğunlaşması, büyük ölçekli oligopol ya da tekel firmaların piyasaya hükmetmesi, finans kesiminin hegemonik konuma ulaşması, küresel

pazarda aşırı rekabetçi (yok edici) politikaların güdülmesi gibi gelişmeleri içselleştirmeli miyiz? Zenginleşme uğruna Batı'nın feda ettiği değerlerden biz de mi vazgeçmeliyiz? Marshall'a başvurup bu soruların cevaplarını araştırmadan önce kapitalizmin sosyal sonuçlarına değinmek faydalı olacaktır. Aşağıda öncelikle kapitalizmin ortaya çıkış sürecini, gelişmesini ve sonuçlarını detaylı bir şekilde araştıran Max Weber'in konuya ilişkin görüşleri aktarılacaktır. Ardından yirminci yüzyılın iktisatçıları, sosyologları, siyaset teorisyenleri, filozofları ve düşünürlerince farklı kavramlar altında ele alınan Weberyen sosyolojideki "ekonomik pratik-rasyonellik" olgusu izah edilecektir. Sonrasında Marshall'ın faydacı teoriler üreten bir iktisatçı olarak bu olguya nasıl yaklaştığı araştırılacak ve toplumumuzun (birey, firma, devlet) zenginleşme sürecini yönetmesi konusunda yol gösterici fikirler elde edilmeye çalışılacaktır.

2. M. Weber'in Konuya Yaklaşımı

Weberyen sosyolojide Batı'nın modern kapitalizmi benimsemesi ve bu tarihi süreç rasyonelleşme olgusuyla ifade edilir. Weber, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* (Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu) adlı geniş yankı uyandıran eserinde tamamen bu konuya odaklanır. Ona göre modern kapitalizmin veya rasyonelleşmenin başlangıç noktasına ulaşmak için Protestan etik olgusu incelenmelidir (Weber, 1950, 35; Roth, 1976, 316). Püriten ilke ve değerler kapitalist sisteme referans sağlayan en önemli unsurlardır (Weber, 1950, 44). Protestan etiğinin temel dinamikleri kadercilik öğretisi, meslek kavramı, asketizm ve metodizmdir. Bu dinamikler dinin rasyonelleşmesi sürecinin birer adımıdır. Kadercilik anlayışı seçilmiş kulları ortaya çıkarır. Mesleki faaliyetler ibadet yerine geçer. Asketik hayat tarzı insanları aktif-riyazetçi azizlere (burjuvaya) dönüştürür. Gündelik hayatta rasyonellik kurumsallaşarak metodik- rasyonel bir hayat tarzı oluşturur (Weber, 2013, 3; Duran, 2017, 25). Weber'in "pratik-rasyonellik" olarak ifade ettiği bu temel değerleri içselleştiren inanç ve eylem tarzı Batı

toplumlarının ekonomik başarılarına imza atmalarını sağlar. Ekonomik kazanç ve başarıların toplumda yerleşmesi ise zenginlik artışının sürekliliğini garanti eder (Weber, 1950, 70; Weber, 1965, 255).

2.1. Rasyonellik, Pratik-Rasyonellik ve Ekonomik Pratik-Rasyonellik

Rasyonellik, pratik-rasyonellik ve bu anlayışın iktisadi faaliyetlere yansımalarını ifade eden ekonomik pratik-rasyonellik birbirleriyle bağlantılı olgulardır. Weber'e göre rasyonellik bireyin karar alma, tecihde bulunma ve eylem süreçlerinde akılcı hareket etmesidir (Weber, 1950, 24). Daha geniş tabirle aklın siyaset, ekonomi, hukuk, bilim gibi toplumsal şubelerin örgütlenmesinde, ilkelerinin belirlenmesinde, işleyişinde, kontrol ve denetiminde aktif bir şekilde ön planda olması durumudur (Weber, 1950, 26). Rasyonellik bünyesinde sistematiklik, hesaplanabilirlik, bilinçlilik, mantıksallık, denetlenebilirlik, bilimsellik ve evrensellik gibi motiflerin harmanlandığı söylenebilir. Buradan hareketle pratik-rasyonellik ihtiyaçların karşılanması için rasyonel amaçlar belirlenmesi; bu amaçların en akılcı, verimli ve düşük maliyetli araç ve yöntemlerle gerçekleştirilmesi; hedeflere ulaşamama ihtimaline karşı tedbirlerin alınması ve stratejiler üretilmesi; tüm bu karar ve eylem sürecinde kişisel fayda ve çıkarın yanında toplumsal menfaatin de gözetilmesi ve dini-ahlaki ilke ve değerler çerçevesinde hareket edilmesidir (Weber, 1946, 284; 1950, 71-77; Habermas, 1984, 250). Belirli kriterler üzerine inşa edilen kavram, kendi içinde rasyonellik, fayda ve kâr, ilkelilik ve değersel unsurları barındırır. Pratik-rasyonellik olgusu geniş bir bakış açısıyla bireylerin hayatlarını kolaylaştırma, adalet ve eşitlik ilkelerini tesis etme, empati yeteneğini geliştirme, toplam refahtan tüm bireylerin hakettiği payı almasını sağlama, fayda ve kârı dengeli bir şekilde optimum ahlak düzeyine çıkarma, toplumsal konsensüsü ve katılımı tesis etme, ahlaklı ve mutlu bireyler yetiştirme, sosyal refahı arttırma, adilane ve barışçıl bir toplum inşa etme gibi 'iyi'lere ulaşmaya odaklanır. Bu dinamığın

iktisadi hayatta içselleştirilmesini ifade eden ekonomik pratik-rasyonellik; bu alana ilişkin iç ve dış politikaların, etkinliklerin, kurumların, kararların, tedbirlerin ve eylemlerin fayda ve kârı kabul edilebilir (makûl) en yüksek seviyeye çıkarma anlayışına sahiptir. Ayrıca dini, ahlaki ve insani değerlerin yapılan her eylemde temel prensip olarak ele alınmasını öngörür. Böylece kolektif aktörlerin veya karar birimlerinin çıkar, haz, kâr veya fayda gibi unsurlara kilitlenmiş hissiz ve duygusuz (Weber'in deyimiyile) eylemleri yerine insanı, toplumu, çevreyi ve gelecek nesilleri önceleyen ve önemseyen eylem tarzı ikame edilir. Diğer bir izahla ekonomik pratik-rasyonellik paylaşmayı, dayanışmayı, adaleti ve hakkaniyeti önemseyen bir anlayıştır (Weber, 1950, 75).

2.2. Amaçsal-Rasyonellik ve Sonuçları

Weber ekonomik pratik-rasyonellik eylem tarzının Protestan toplumlarda yoğun şekilde benimsendiğini dile getirir. O, dini ve ahlaki ilkelerin iktisadi hayatta insan eylemlerini motive etmesi ve yönlendirmesi ile bu toplumların görece zenginleştiğini ve zenginliklerinin sürekli arttığını belirtir (Weber, 1965, 257). Ancak bir noktadan sonra zenginleşmenin ortaya çıkardığı dünyevileşme, pratik-rasyonelliğin amaç-rasyonelliğe (purposive-rationality) yani fayda ve kâr odaklı anlayış ve eylem tarzına dönüşmesine ve Batı toplumlarının amaç-rasyonel bir çizgide hareket etmelerine yol açar. Bu anlayış Weber'in tabiriyle Batı toplumlarını adeta alt üst etmiştir. "Dünyanın büyüsunün bozulması" (the disenchantment of the world) olarak yorumlanan bu süreçte Batı insanı, tüm insani ve ahlaki değerlerini bir tarafa atıp hırsın ve hazzın esiri haline gelir (Jenkins, 2000, 15). Weber kapitalist sosyo-ekonomik formasyonun Batılı birey üzerindeki sonuçlarını "anlam kaybı" (loss of meaning) ve "özgürlük kaybı" (loss of freedom) gibi kavramlaştırmalar ile "demir kafes" (the iron cage) ve "yeni putperestlik" (new paganism) gibi metaforik ifadelerle anlatır. Ona göre modernleşmeyle birlikte birey, anlamsızlaşan dünyada büyük bir boşluğa düşer. Sahip olduğu varlıkları ve ürünleri anlamlandırarak bir kaynaktan yoksundur.

Karar ve eylemlerine anlam üretemediğinden bir hiçliğin ortasında giderek bireyselleşir, hissiz ve duygusuz düşünmeye ve davranmaya başlar. Birey, bu belirsizlik içinde özgürlüğünü de kaybeder. Hayatını anlamlandırma arayışlarına girer. Ancak giderek çarkın bir dişlisi konumuna düşer. Artık Batılı birey Weber'in söylemiyle kapitalizmin güdülenmiş bir neferidir. Araçsallaştırılan bireyin tek amacı çarkın bir dişlisi olarak görevini tamamlamaktır (Horkheimer, 1947, 13; Schutz, 1962, 103). Aidiyetlik duygusunu kaybetmiş olduğundan ne ürettiği ürünü sahiplenebilir ne de işyerindeki üretim araçlarına sahiptir. Bu durum kişiyi zorunlu olarak demir bir kafeste yaşamaya iter. Soğuk bir dünyada birey hem yalnız hem anlamsız hem de mahkumdur. O hale gelir ki bir çıkış yolu arayışı için neredeyse beğendiği, hoşlandığı, sevdiği her şeye tapar durumdadır. Weber bunu yeni putperestlik olarak ifade eder. Ona göre eski dönemlerde insanlar tek bir Tanrı'ya taparken günümüzde yüzlerce binlerce put ortada dolaşmaktadır (Fromm, 2002, 111). Bu sistemin yönetici güruhu ise "ruhsuz uzmanlar" (specialists without spirit) ve "kalpsiz hedonistler"dir (sensualists without hearth) (Weber, 1950, 124; Sheratt, 2002, 85).

Görüldüğü gibi özellikle Batı'da kendi içsel mantıklarıyla hareket eden politik, ekonomik, hukuk, sanat ve bilim gibi disiplinler toplumsal problemlere neden olur. Dahası ortaya çıkan krizler bu alanlardan üretilen politika ve yöntemlerle çözülememektedir. Sadece kendi çıkarını düşünmeyen, karşısındakinin ve toplumun da menfaatini koruyan zihniyetin önemini yitirmesi sonucu aşırı pozitivist ve materyalist zihniyet toplumsal hayatı dramatik bir hale getirir. Çünkü geleneksel dönemin değersel motiflerle donanmış teori ve pratik uyumu ortadan kaldırılıp birey ve toplumdan soyut bir politik ve ekonomik sistem konvansiyonel konuma yükseltilir. Bu temel toplumsal problemlerin çözümü ise aşağıda Marshall'ın düşüncesinde araştırılacaktır.

3. Alfred Marshall'da Zenginliğin Doğru Yönetilmesi

Alfred Marshall (1842-1924), İngiltere'de Anglikan Kilisesi'ne mensup üyelerden oluşan dindar bir ailenin çocuğudur. Ailesi, Marshall'ın papazlık mesleğini icra etmesini ister ama o daha çok matematik, fizik, ahlak, tarih, felsefe ve politik iktisat gibi alanlara ilgi duyar (Viner, 1941, 227). Onun matematik eğitimi alıp politik iktisat alanına yönelmesinin en önemli nedenlerinden biri J. S. Mill'in eserlerini okuması ve ekonomik problemlere olan yaklaşımıdır (Pribram, 1983, 298). İngiliz düşünür, zamanının İngiltere'sinin yoksul insanlarına yardımcı olmak ve onların refaha kavuşmaları için zihni mücadelelere girişir. Ekonomide üretilecek doğru politikalarla (Neo- Klasik doktrinler referans alınarak) yoksulluğun minimum seviyeye çekilip zenginliğin doğru bir şekilde yönetilebileceğini ve fakir ile zengin arasındaki makasın giderek kapatılması sonucu iktisadi adaletsizliğin azaltılabileceğini ifade eder (Marshall, 1961, 9; 2013, 593-595).

Keynes, Pigou ve Robinson gibi ünlü isimlere hocalık yapan Marshall, Neo-Klasik iktisadın öncüsü olarak ortaya koyduğu fikirlerle modern kapitalizmin savunuculuğunu yapar. Sistemin olgunlaşmasına doğrudan ve dolaylı olarak katkıda bulunur. Bunun yanında kapitalizmin ahlaki değerleri yok saydığı görüşünü kabul etmez. Ekonomik gelişmenin arkaplanında değer alanlarının da güçlü olması gerektiğini öne sürer. Ona göre iktisat bir bilim dalı olarak diğer alanlarla beslenerek ilerleme gösterir. İktisadi gelişme ile bir toplumun tarihi, şartları, imkânları, dini yapısı ve kurumsal yapıları ilişki içindedir. Bu nedenle Marshall, ekonomik parametreler arasında iktisadi etik ve değerlere dikkat çekerek ekonomik büyümeden ziyade ekonomik gelişmenin önemli olduğunu belirtir (Marshall, 1903, 32).

İktisat disiplinini, özgün ve bilimsel niteliğine kavuşturmada öncü rolü oynayanlardan biri olan Marshall, kapitalizmi savunsa da modern ekonomik organizasyonu eleştirmede çok önemli doneler

sunar. Özellikle onun pür iktisatçı kimliğiyle; bireyin ekonomik faaliyetlerinde hem rasyonel hem de değer yönelimli davranması gerektiğini ifade ederek vurguladığı (Marshall, 1897, 124) ekonomik pratik-rasyonellik olgusu, gelinen noktada (günümüzde) zenginleşen bireyler, firmalar, kurumlar ve devletler tarafından iktisadi adaletsizliğe karşı çıkmak adına içselleştirilmesi gereken temel ilkeler arasında gösterilebilir.

Bu açıdan Marshall'ın zenginliğin doğru yönetilebilmesi, ekonomik gelişmenin gerçekleştirilebilmesi ya da iktisadi adaletin sağlanabilmesi adına ortaya koyduğu ekonomik pratik-rasyonellik olgusuna dair söylemleri ile kendi toplumumuz için bir yol haritası çizilebilir.

3.1. İnsan

Marshall'a göre iktisat, salt iktisadi motiflerden ziyade insanı merkeze alan bir bilim dalıdır. Bu nedenle, genel manada insanın, daha özel olarak insan karakteri ve eyleminin gelişiminin iktisat disiplini üzerindeki etkisi ele alınmalıdır (Marshall, 1920, 90). İnsan, toplumsal organizasyonun bir üyesi ya da öznesidir; araç değil amaçtır. İnsanı araçsallaştıran klasik iktisatçılar insan eylemini tüm boyutlarıyla incelemediklerinden üretilen teoriler insanı ve olayları açıklamada yetersiz kalır (Marshall, 1897, 22).

İnsan eylemi ve karakteri bulunduğu zamana, çevrenin şartlarına, kişinin aldığı eğitime ve imkânlarına göre değişebilir. Bu yüzden faili insan olan iktisadi eylemler ya da olaylar karmaşık bir yapıdadır. Yani faaliyetlere ilişkin olarak, esas aktörün insan olmasından kaynaklı bir kalıplaştırma ve genelleme yapma zorluğu bulunur (Marshall, 1920, 36).

Marshall, insan karakteri ile iktisadi şartlar arasında güçlü bir korelasyonun varlığını savunur (Marshall, 1920, 1). Mesela ona göre yoksulluk insan karakterini olumsuz yönde etkiler. İnsan

karakterinde ortaya çıkan bozulma ise hem ekonomik faaliyetlerdeki verimliliği hem de eylemin değer içerikli olmasını olumsuz yönde etkiler (Viner, 1941, 228-229). Marshall düşüncesini somutlaştırmak için İngiltere’de şahit olduğu yoksul insanların durumlarını anlatır. İngiltere’de yoksulluktan dolayı beslenme, barınma ve giyinme gibi temel ihtiyaçlarını karşılayamayan pek çok insanın yaşadığından söz eder. Alt gelir grubunda bulunan bu kesimdeki insanlar hayatlarını idame ettirebilmek için çalışmak zorundadırlar. Vasıfsız işlerde çalıştıkları için şartlar zordur; mesela uzun saatler boyunca çalışırlar. Bu nedenle zihinsel ve fiziksel yorgunlukla boğuşurlar. Aynı zamanda çalışmaya mecbur oldukları için eğitimlerine devam edemezler. Yani zihinsel, entelektüel ve fiziksel gelişimleri üzerinde ciddi baskı hissederler. Bu şartlar altında yaşayan kesimlerin ahlaki yozlaşması da kaçınılmazdır.

Bundan dolayı Marshall’a göre yatırımların en verimlisi insana yapılan yatırımdır. İnsan da kendisine en güzel şekilde eğitim yoluyla yatırım yapar (Marshall & Marshall, 1879, 1-10). Eğitim, insanların kapasitelerini ve yeteneklerini açığa çıkarıp geliştirir, toplumun daha kaliteli ve rasyonel seviyeye yükselmesini sağlar. İş dünyasındaki verimlilik artışının en önemli nedenlerinden biri de eğitimidir. Nitelikli işgücünü yetiştiren temel kurumlar üniversitelerdir. Hem teknik bilgi hem de ahlaki değerlere sahip bireyler üniversitelerde yetişir. Bu kişilerin aldığı ücretler, verimliliklerine bağlı olarak yüksek olabilir. Eğitilmiş insanların yüksek ücretlerle istihdam edilmesi, onların iş hayatındaki motivasyonunu ve etkinliğini artırır. Bu sürecin ekonomik gelişmeye etkisi büyüktür. Diğer yandan eğitilmiş insanlar (girişimci, sermayedar, tacir, yönetici, yargıç gibi kişiler) karakter ve ahlak olarak olgunlaşmış kişilerdir. Ekonomik özgürlükler sisteminin demirbaşı olan bu yapıdaki kişiler hem ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesini sağlayan hem de modern toplumu ileri taşıyan temel aktörlerdir (Reisman, 1987, 62).

Marshall’ın bahsettiği alt gelir grubunu ise eğitim düzeyi düşük insanlar oluşturur. Çalışma zorunluluğundan veya işsizlikten dolayı

eğitimleri yarım kalan veya imkânlardan yararlanamayan bu kişilerin çocukları da büyük ihtimalle bu tarz bir hayata mahkûm olurlar. Çünkü şartların ağırlığı ve hayatın baskısı altında fiziki ve zihni kabiliyetleri körelen insanlar, çocukları için herhangi bir imkân üretemediği gibi onların geleceği açısından önlerindeki eğitim fırsatlarını da göremezler ya da görmezden gelebilirler. İşte bu gruba yönelik sosyal dokunuşu yapacak olanlar; eğitimini tamamlayan, yeteneklerini geliştiren, karakterleri sağlam ve ahlaki olgunluğa erişmiş kişilerdir. Eğitimli bireyler, alt gruptaki yeni yetişen çocuklara ve onların ailelerine bu imkân ve fırsatları sunar ve onların gelişimlerine destek olurlar. Böylelikle Marshall'a göre sosyo-ekonomik gelişme sağlanır ve zenginliğin yönetimi doğru bir şekilde kontrol altına alınır (Cook, 2009, 250).

Anlaşılabacağı üzere karakter, bilgi ve yetenek gelişiminde eğitimin büyük payı vardır. Eğitime yönelik kurumlar içinde ailenin rolü çok önemlidir. Özellikle kişiye toplumsal ve ahlaki değerlerin kazandırılması sürecinde bu durum geçerlidir. Anne, aile içi baş eğitimidir. Onun sayesinde kazanılan işbirliği, dayanışma ve paylaşma gibi değerler insan karakterinin olgunlaşmasını sağlar (Bankovsky, 2019, 251). Ayrıca sosyal çevreyi temsil eden aile ve akrabalar, komşular, iş arkadaşları ve müşterilerle olan iletişim ve etkileşim eğitim sürecinin bir parçasıdır. Gerek aile gerekse sosyal çevreden kazanılan değerlerin karakter gelişiminde ön planda tutulması özgüven kazandırır. Bu yüzden bir kişinin gelişimi doğrudan ve dolaylı olarak toplumun gelişimine katkı sağlar. Bireysel ve toplumsal menfaatin birlikte düşünülmesi bu gelişimi tetikleyici niteliktedir (Marshall, 1920, 14).

İnsanın kendini değerli hissetmesi, o toplumun ya da topluluğun üyesi olduğunu bilmesi ve benimsemesi ve karşı taraftakilerin de kişiyi o konumda kabul etmesi ile paraleldir. Bu doğrultuda insan, bir özne olarak yer aldığı hayat evreninde çevresel motivasyona tabidir. Gerek rekabet ortamı gerekse takdir edilme arzusu ile motive olunan

insan eğitim ve çevreden almış olduğu bilgi sayesinde ekonomik başarılarla imza atar (Marshall, 1920, 15).

Dikkat edilirse Marshall, niceliksel büyümeden ziyade niteliksel büyümeye odaklanır. Diğer bir söylemle ekonomik büyümeden ziyade beşeri-ekonomik gelişmenin altını çizer. Marshall'ın düşüncesinde ahlaki açıdan gelişme temel kriterler arasında yer alır; ekonomik gelişme aşamasında dini-ahlaki gelişmenin tam olarak sağlanamaması ise eksik bir süreci ifade eder. İnsani ve ahlaki değerlerin gelişmesi, toplumun değersel birikiminin artması ve ekonomik gelişme arasında birbirini teşvik eden bir ilişki vardır. İnsan, stabil ve statik değil, sürekli gelişen bir anlayışa sahiptir. Karakterin ve eylemsel rasyonelliğin gelişmesinde zaman ve çevre faktörleri etkilidir. Bu bileşimlerin tam anlamıyla sağlanmasıyla beşeri sermaye ekseriyetle niteliği artan bir çizgide hareket eder (Marshall, 1961, 103). Bu faktörler değiştikçe üretilen politikalar revize edilmeli, kararlar alınırken cari veriler ve şartlar göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim toplumların genetik yapısı da aynı süreç ve özelliğe tabidir (Marshall, 1961, 32).

Parsons, Marshall'ın insanı ele alış tarzındaki ciddiyeti fark eder. O, Marshall'ın iktisadi düşüncesinin ekonomik ve sosyal özellikte iki ayrı cepheden oluştuğunu belirtir. Marshall'ın Neoklasik iktisadın gelişmesine katkıda bulunduğu görüşleri faydacı kuramı ifade eder. Faydacı motifleri oluşturan gelir ve servet gibi parametrelere ilişkin görüşler bu kategoride değerlendirilir. Parsons'a göre asıl vurgulanması gereken Marshall'ın insana yönelik düşünceleridir. Onun, insanın karakter ve ahlakının iktisadi eylemler ile etkileşimini izah eden düşünceleri sosyal boyutu oluşturur. İnsanın ihtiyaçları, çalışması ve çabası üzerine eğilerek ileri sürdüğü fikirleri, iktisat bilimi açısından fayda teorilerinden daha önemlidir denilebilir (Parsons, 1931a, 139- 140).

3.2. Değerler Sistemi

Marshall'ın benimsediği kapitalizm (onun deyimiyle ekonomik özgürlükler veya serbest girişim sistemi), güçlü olanın piyasada kalacağı ve gerisinin yok olup gideceği yahut sömürüleceği bir görüşü içermez. Çünkü insan iktisadi faaliyetlerin öznesi olarak sadece ekonomik göstergelere ve değerlere göre şekillendirilemez ya da yorumlanamaz (Helburn, 2001, 113). Ekonomi politikalarının üretilmesinde zenginliğin ya da toplumsal servetin niceliksel gelişimi tek amaç olamaz. Bu süreci adeta fayda-maliyet analizi yaparak değerlendiren Marshall, bu tarz anlayışın getireceği faydanın vereceği zarardan daha az olacağını ileri sürer (Marshall, 1890, 282).

Marshall iktisadi sistemin odak noktasını insan olarak belirledikten sonra kapitalist ekonomi ile ihtiyaç ekonomisi arasında bir bağ kurar (Marshall, 1893, 385). Esas olarak iktisat ve dinin gücünü ve ikisi arasındaki güçlü ilişkiyi vurgular. Weber gibi (Weber, 1950, 35) bu iki sistemin toplumların gelişiminde etkin olduklarını belirtir. Ona göre iktisat ve din bilimleri insan eylemini motive eden faktörleri üretirler (Marshall, 2003, 504). Bu nedenle ekonomik başarılarından oluşan bir düzende iktisadi etkinlikler ve dini-ahlaki değerler bir bütün oluşturur (Staley, 1989, 178).

Marshall'a göre modern kapitalizm bir bütün olarak başarılı bir organizasyon olsa da kusurlar içerebilir. Ancak ortaya çıkan olumsuzluklar zamanla giderilebilir. Yani Marshall bir nevi kapitalizmi olumlama çabasındadır (Marshall, 2013, 594). Ona göre sistemin kendisi ve işleyişi olması gerektiği gibidir. Ancak mevcut problemlerin sebebi sistemin unsurlarıdır. Ekonomik krizlere ve bunalımlara neden olan problemler içsel ve dışsal olarak ikiye ayrılır. İktisadi adaletsizliğin sebebi daha çok içsel faktörlerdir. Kötü karakterli, kötü niyetli, eğitimsiz, pasif, başarısız, basiretsiz ve ağırbaşlı kişiler ya da girişimciler sistemin işleyişini olumsuz yönde etkiler. Bu tarz bireyler dini-ahlaki ilke ve değerleri tam anlamıyla

içselleştiremezler. İçsel faktörlerin diğer boyutu yönetim ve hukuk gibi toplumsal alt şubelerin kendi içsel mantıklarına göre hareket etmeleri oluşturur (Marshall, 2013, 9). Dışsal faktörler ise sisteme bağlı olmadan ortaya çıkan ve müdahale edilemeyen sebeplerdir. İklimsel nedenlerden dolayı tarımsal arzın düşük olması, savaşlar, afetler ve benzeri faktörler bu kategoride değerlendirilir (Marshall, 2013, 619-620).

Marshall'ın zenginleşmenin adil yönetimi mevzusunda ekseriyetle yoksulluk konusuna yönelmesi, bir nevi çözümü kaynakta aramasını sağlar. Kendinden yıllar sonra aynı görüşleri dile getiren Amartya Sen gibi (Sen, 1981, 4; 1999, 10; Sen & Williams, 1999, 120) o da yoksul kesimlerin sorunları giderilmeden ekonomik pratik-rasyonellik anlayışının tam anlamıyla tesis edilemeyeceğini belirtir. Ona göre alt gelir grubundaki insanlar toplumun büyük bir kesimini oluşturur. Eğitim seviyesi düşük, ahlaki değerlerin yönlendirmesinden mahrum ve niteliksiz emeğe sahip bu insanlardan rasyonel şekilde davranmaları beklenemez (Marshall, 1873, 105; Sen, 1992, 128). Eğitim ve sağlık gibi temel özgürlüklere ulaşamayan kişilerin ekonomik ve sosyal gelişmeyi gerçekleştirmesi bir yana, iktisadi adaletsizliğin yeniden üretimine yol açmaları daha muhtemeldir. Bu durum kapitalist sistemin karanlık ve aksak yönünü oluşturur (Marshall, 1873, 107; Sen, 2000, 17).

Marshall'a göre kapitalizm, "vahşi kapitalizm" aşamasından "liberal kapitalizm"e doğru yönelir. Bu nedenle İngiliz iktisatçı modern topluma olumlu bir gözle bakar. İyimser bir iktisatçı olarak geleceğin daha güzel olacağına inanır (Robinson, 1978, 61). Modern ekonomik sistemin zamanla sert özelliğini kaybedeceği, özellikle dini-ahlaki ilkelere daha sıkı yönelim sayesinde ılıman bir sisteme dönüşeceği kanısındadır. Bu noktada Marshall kapitalizmin bir yüzünü tamamen görmezden gelir. Kolonyal ve sömürgecilik faaliyetleri sergileyerek, hileye başvurarak veya güç kullanarak ulaşılan zenginliğin gerçek zenginlik olmadığını ve geçici olduğunu belirterek kapitalist sistemi bu tarz olumsuzluklardan uzak tutmaya çalışır (Parsons, 1937, 169).

Çünkü Marshall, Weber gibi rasyonelliğe çok önem verir. Rasyonellik dışı anlayış ve uygulamalar ile modern ekonomik sistemi bağdaştırmaz. Ayrıca ona göre değerler sisteminin ekonomide en önemli fonksiyonlarından biri rasyonel eylemi üretmektir. Rasyonel eylem; dikkatlilik, sistematiklik ve verimlilik içerir. Her bir karar ve eylem aşamasında dikkatli olma, sistematik çalışma ve rasyonel amaçlara ulaşmak için en verimli araçların doğru bir şekilde seçimi rasyonelliğin temelini oluşturur. Bununla birlikte eğer ki rasyonel verimlilikten söz edilecekse eylemin doğruluk ve dürüstlük gibi motifleri bünyesinde barındırması önem arz eder. Zira insanın ahlaki, zihni ve fiziki gelişmesi sonucu ekonomik üretim, yöntem ve tekniklerde iyileştirmeler yaşanır. Toplum da bu gelişmelerden bir bütün olarak faydalanır (Parsons, 1937, 169).

3.3. İhtiyaçlar, Faaliyetler, Emek ve Verimlilik

Marshall ekonomik sistemin temelini oluşturan ihtiyaçları üç kategoriye ayırır. Bunlardan birincisi biyolojik ihtiyaçlardır. Barınma ve yeme içme gibi ihtiyaçlar bu alanda değerlendirilir. İkinci kategoride faaliyetlere uyarlanmış ihtiyaçlar vardır (Marshall, 1920, 89). Gündelik hayatın doğal akışına bağlı oluşan ihtiyaçlar bu alanda gösterilir. Faaliyetlere bağlı oluşan ihtiyaçlar, değerler sistemini işaret eder ve bu açıdan önemlidir ki Marshall'ın odak noktasını oluşturur. Tam bu noktada, faydacı veya pozitivist bir sisteme değerleri kanalize eden Marshall'ın diğer iktisatçılardan ayrıldığı söylenebilir. Ona göre ikinci kategoriye ilişkin olarak tezahür eden ihtiyaçların motive ettiği faaliyetler modern kapitalizmin itici gücüdür. Son kategoride yer alan yapay ihtiyaçlar ise keyfi olarak teşekkül eden ihtiyaçlardır (Marshall, 1920, 396; Marshall & Marshall, 1879, 175).

Buradan hareketle Marshall zenginliği yönetmenin temellendirilmesinde iki önemli ayrıma gider: “Yaşam standardı” ve “konfor standardı” ayrımı. Yaşam standardı kavramı ihtiyaçlara

yönelik faaliyetlerin tesis ettiği bütünselliği işaret eder. Faaliyetlerde ve dolayısıyla ihtiyaçlardaki artış, bireyi harcamalarında daha dikkatli olmaya sevk eder. Bu alanda nefsi tatmin eden, hiçbir kalıcı faydası olmayan ya da anlık fayda sağlayan ve ahlaki açıdan olumsuz davranışlar ile zararlı yiyecek ve içeceklerden kaçınılması tavsiye edilir. İnsanı yönlendiren ve motive eden faktörler ise eğitim, karakter ve bilgiyi içeren iktisadi ve dini eğilimlerdir. Hayatını yaşam standardı alanının gerektirdiği şekilde yaşayan bireyin rasyonelliğinde, enerjisinde ve kendine verdiği değerinde artış görülür. Konfor standardı ise lüks ya da yapay ihtiyaçlardan oluşan bir alanı ifade eder. Marshall'a göre bu alanı referans alan kişinin faaliyetleri ile rasyonel kapitalist ekonomik etkinlikler arasında ilişki yoktur. Ekonomik gelişmeyi teşvik eden ve tetikleyen faaliyetleri üreten mekanizma konfor alanı değil yaşam standardı alanıdır (Marshall, 1920, 689-690).

Anlaşılabacağı üzere Marshall ekonomik sistemin dinamizmini sağlayan ihtiyaç kavramının içinde çaba ve faaliyetlere özel önem atfeder. Ona göre modern bireyin hayvandan ve vahşilik durumundan ayrılan özelliği, belli bir dizi faaliyete kendini gayretli biçimde adanması ve sağlam bir karaktere sahip olmasıdır (Marshall, 1920, 689). Bu sebeple hayatın esas amacı ya da nüvesi kendi başına ulaşılmaya çalışılan amaçlar olarak faaliyetlerin (çalışmanın) içinde gizlidir (Parsons, 1937, 141).

Marshall'ın üretim faktörleri arzıyla ilgili söylemleri, faaliyetler veya rasyonel eyleme verdiği önemi bariz bir şekilde gösterir. Ona göre emek arzındaki artışın en büyük kaynağı ücretlerdeki artıştır. Emek arzı ve ücretler arasında doğrusal ve pozitif yönlü bir ilişki vardır (Marshall, 1920, 142). Ancak ücret artışına karşı bireyler karakterlerine göre farklı tepki verirler. Özellikle güney toplumlarında yaşayan ağırkanlı ve eğitim düzeyi düşük olan kişiler, ücretleri arttığında daha az çalışma eğilimi gösterirler. Öte yandan İngiltere, Amerika ve Batı Avrupa ülkelerinde yaşayan ufku geniş insanlar, güneydekilerin tersine ücretler arttıkça daha fazla

çalışmaya gayret ederler (Marshall, 1920, 528). Modern hayatta ücret ödemeleri arttığında bireylerin daha çok iş yapma eğilimleri ne hazcılık ne de herhangi bir içgüdüsel hırsıla açıklanabilir (Parsons, 1937, 143). Çalışmayı ve daha fazla çalışmayı motive eden güç bireyin sahip olduğu eğitim düzeyi ve karakteridir (Marshall, 1873, 108). Mesela ticarete yönelik girişimler insan karakterindeki cevherin dışarı çıkmasını sağlar (Parsons, 1931a, 107).

Bu süreçte kazanılan zenginlik asıl hedef değil, bir yan sonuçtur. Zenginlik iyi, rasyonel ve kaliteli bir hayata ulaşmak için bir araçtır (Marshall, 1920, 529). Bu hususta Marshall hem Aristo'nun zenginlik düşüncesine (Aristotle, 1906, 9) hem de Weber'in Protestan etik dinamiklerine (Weber, 1965, 252-261; 1950, 69-71) atıfta bulunur.

Marshall modern iktisadi düşüncede, hazcı ve çıkarıcı yaklaşım yerine yükselen yaşam standardı ve faaliyetlere bağlı ihtiyaçlar fikrini savunur (Parsons, 1937, 144). Diğer etkenler eşit veya sabitken, emek yoluyla gelirin artması emeğin çalışma hızını arttırır. Emek arzının veya verimliliğinin artması Batı'da hayat standardının yükselmesini beraberinde getirir (Parsons, 1937, 145). Yani nicelik artışı nitelik artışını tetikler. Olması gereken, ihtiyaçların motive ettiği rasyonel ve değer içerikli faaliyetlerle organize edilen ve sürekli yükselen bir hayat tarzıdır (Marshall, 1920, 236). Modern hayatın asıl gayesi kişinin yeteneklerini sağlıklı, doğru ve etkin bir şekilde icra etmesi yani çalışmasıdır (Marshall, 1920, 196). Bu açıdan Marshall çalışkan bireyi ideal insan olarak niteler (Marshall, 1920, 233).

Arkaik ve geleneksel toplumlarda insanlar faaliyetlerini ihtiyaçlar üzerine inşa ederler. Modern toplumlarda ise yeni faaliyetlerin yeni ihtiyaçlardan ortaya çıkması içerik değiştirir ve yeni ihtiyaçların yeni faaliyetlerden beslenmesi şeklinde evrilir. Yani modern hayatta zenginliği oluşturan faaliyetler ve faaliyetlere bağlı ihtiyaçlar birbirini pozitif yönde etkiler ve arttırırlar (Marshall, 1920, 89).

Rasyonelleşmeyle birlikte faaliyetlerin ve daha üstün hayat standardının gelişimi de birbirine paraleldir. Tüm bu gelişmeler modern bireyin karakteristik özelliklerinin ahlaklaşmasını sağlar (Parsons, 1937, 158).

3.4. Serbest Girişim ve Ekonomide Devletin Rolü

Marshall'ın iktisadi düşüncesinde serbest girişim olgusu büyük önem arz eder. Hatta o iktisat bilimi ve serbest girişimin gelişmesini bir arada değerlendirir (Parsons, 1937, 156). Gelişim sürecinde birbirini destekleyen bu unsurlar modern hayatı daha kaliteli hale getirirler. Modern toplumların yaşam standardının sürekli iyileşme eğilimi göstermesinde (Marshall & Marshall, 1879, 158) motive olmuş bireyler, rekabetçi firmalar ve kaynakların etkin kullanımı gibi özellikler ön plandadır (Marshall, 2013, 4). Bu yüzden serbest girişim ve sanayileşme, modern iktisadi disiplinin oluşmasındaki temel dinamiklerdendir (Parsons, 1937, 150).

Marshall, serbest girişim konusunu eski Çin ve Hint toplumlarının ekonomik gelişmişlik durumlarını inceleyerek vurgular. Bu tarz arkaik toplumlarda, dini ve ahlaki özgürlükler ile ekonomik özgürlüklerin zayıflığı ve kısıtlılığı nedeniyle iktisadi faaliyetler sığ bir alanda sürdürülmeye çalışılır. Ayrıca toplumların az gelişmişliğine ya da geriliğine yol açan nedenler arasında alt kesim ile üst kesim arasındaki, daha sonraları Alman düşünür Habermas'ın (Habermas, 1984, 86; 1990, 364; 1995, 58) da ayrıntılı bir şekilde teorisini oluşturacağı, iletişim (iletişimsel-rasyonellik) kopukluğu yer alır. Çalışan insan faktörünün öznesel bir konumda kabul edilmemesi ekonomik geriliğin diğer bir nedenidir (Groenewegen, 1996, 53; 2007, 32). Bu nedenle Marshall modern bireyi geleneksel bireye göre farklı özellikleriyle öne çıkarır.

Marshall'ın düşüncesinde modern birey ve özellikle girişimci birey yukarıda belirtildiği üzere sağlam karakterlidir. Rasyonel amaçlara rasyonel araçlar tayin ederek eylemini organize eder (Parsons, 1937,

154-155). İktisadi faaliyetlerini rasyonel normlara göre şekillendirir. Riski üstlenerek ve inisiyatif olarak yeteneklerini sağlıklı ve etkin bir şekilde sergiler (Marshall, 1920, 196). Çalışkandır ve aktif bir iş hayatına sahiptir. Tüm gücüyle enerjisini ortaya koyar ve mesleğinde uzmanlaşır. Rekabetçi bir anlayışa sahiptir. Belirtmek gerekir ki Marshall'ın iktisadi bireye has dile getirdiği rekabet olgusu günümüzdeki yıkıcı ve yok edici içeriğinden farklıdır. Ayrıca modern birey daha özsaygılı, sağduyulu ve bilinçlidir. Özgür seçim hakkına sahiptir. Yeni, mantıklı ve makûl fikirlere açıktır. Hayalleri ve hedefleri vardır. Bürokrasinin sınırlandırmalarına bağlı kalmadan rasyonel hareket alanını belirler (Marshall & Marshall, 1879, 333). Alışkanlıklarının atalete dönüşmesine izin vermez. Lüks ve gösterişten uzak bir hayat tarzını benimser. Harcamalarında tutumludur. Doğruluk ve dürüstlükten yanadır. Sözlerini yerine getirir (Marshall, 1920, 84).

Bu özelliklere sahip bireyin onun için optimum birey olduğu söylenebilir. Aynı zamanda iyi bir toplumun harcını karan aktörler olarak tarif ettiği bu kesim; girişimci ruhlu bireylerden oluşan kapitalist sınıf yani burjuvazidir (Marshall, 1920, 246).

Marshall ekonomik özgürlüğü ve serbest girişimciyi savunurken iktisadi gelişme sürecinde devleti tamamen saf dışına itmez. Yalnızca serbest girişimi kısıtladığı için bürokratik kural ve kısıtlamaları doğru bulmaz. Büyük ölçekli devlet ve özel sektör firmalarının hantal yapısını, merkantilist zihniyet ve özellikteki firmaları ve sosyalizmi ekonomik özgürlükleri sınırlandırdıkları için eleştiri odağı yapar (Parsons, 1931a, 124; 1931b, 331-332). Marshall'a göre devlet ekonomik hayatta kritik müdahale gerektiren konularda öne çıkmalıdır. Devletin etkinliği kendi dönemindeki gibi olmalıdır; iktisadi faaliyetlere daha fazla müdahale gelişmeyi olumsuz etkileyebilir (Marshall, 1920, 712). Ayrıca devlet, piyasada her an ortaya çıkabilecek aksaklıklara karşı güçlü olmalıdır. Enerji dolu girişimcilerin ve küçük-orta büyüklükteki dinamik işletmelerin

varlığıyla kendini ileri taşıyan bir düzende fırsat eşitliğine ortam hazırlayan adımlar atmalıdır (Parsons, 1931a, 123). Devletin altyapıyı sağlamlaştırması üzerine toplumdaki bireyler de iyi bir eğitimle verimliliklerini arttırıp sorumluluklarının bilincinde olmalılardır. Bireylerin hem kendilerinin hem de toplumun çıkarlarına göre hareket etmeleri ekonomik büyümeden çok daha fazlasını kazandıracaktır (Marshall & Mashall, 1879, 11-13).

3.5. Bencillik, Hazcılık ve Rasyonellik

Bilindiği üzere konvansiyonel iktisat teorilerinde bir insan ne kadar rasyonel davranırsa o derece kendi faydasını düşünür görüşü hâkimdir. Ancak Marshall bencillik üzerine bir fayda teorisi kurmaz. O, sadece ihtiyaçları karşılayan araçlar üzerindeki hâkimiyetle ilgilenir (Parsons, 1937, 161) Rasyonelliğin faydacılığa ve hazcılığa temel oluşturmuş olmasını kabul etmekle birlikte bencillikle rasyonellik arasına set çeker. Genel kabul gören düşüncenin aksine insanın rasyonelleşme süreciyle bencilliğinin azaldığını iddia eder (Marshall, 1920, 303). Yukarıda da belirtildiği üzere bu durumu modern bireyin faaliyetlere karşı kendi çıkarını düşünmeyen bir adanmışlığı vardır sözüyle vurgular (Parsons, 1937, 163).

Marshall'a göre insan rasyoneldir ve sürekli rasyonelleşen karakterdedir. Günlük hayatında ve mesleğinde sorumluluk sahibidir. Sahip olduğu kaynakların ve gücün yönetim ve organizasyonunu sistematik bir şekilde gerçekleştirir. Gelecekte ortaya çıkabilecek zorluklara karşı tedbirlidir. Tüketim alışkanlıklarını ve hayat tarzını üretkenliğe katkı sağlayacak şekilde düzenler. Tüm bunlar Marshall'ın ideal iktisadi insan tasavvurunun sadece kendi çıkarını düşünmeyen etik tutumunun bir parçasıdır (Parsons, 1937, 163). Ona göre faaliyetler sonundaki ödülünü düşünmeksizin, insanın faydacı güdülerden tamamen soyutlanarak çalışması etik mesuliyet gerektirir. Bu husus, iktisadi düzenin işlemesi ve gelişmesi için önşarttır (Parsons, 1937, 163).

Marshall'ın fayda teorisi zaman zaman hazcı unsurlar içerse de faaliyetler teorisi ve ona yüklediği anlam onun paradigmasında denge görevi görür (Cook, 2009, 47). Bu dengeli düşünce tarzı, hazcı ve saf fayda teorisi anlayışına uygun düşmediğinden, o değer içerikli faaliyetlere vurgu yapar. İktisadi eylemleri, salt ekonomik amaçlara ulaştıracak araçlar olarak görmez. İktisadi faaliyetler başlı başına amaç ve ihtiyaçtır ancak bu faydacılık bünyesindeki yapay ve keyfi ihtiyaçlardan farklıdır (Parsons, 1937, 166). Marshall'ın perspektifinde faaliyetler adeta gelenek ve moderniteyi birleştiren birer köprü olarak lanse edilir. Aynı zamanda insan karakterinin sürekli gelişimini sağlayan dinamiklerdir (Parsons, 1937, 176). Bu nedenle etiksel özellik içeren faaliyetler erdemli davranış olarak nitelenir. Yani onun eylem yaklaşımı, pozitivist ya da hazcı boyutta değil, faydacılığın değer içerikli boyutunda anlamını bulur (Parsons, 1937, 167-175).

4. Sonuç

Marshall, ortaya koyduğu düşünce sistemi ile hem çağdaşlarından hem de günümüzün ana akım iktisatçılarından farklı bir anlayış sergiler. Özellikle faydacı yaklaşımın avangart isimlerinden olması çalışmanın konusu açısından Marshall'ı daha değerli kılar. Zira kapitalizm veya modernite savunucusu bir iktisatçının zenginliği yönetme konusunda ahlaki değerleri öne çıkarması kapitalizmin içsel eleştirisi adına önemli bir adımdır. O, kapitalizmin sosyo-patolojik sonuçlarını öne çıkarmamakla birlikte gerçek iktisadi gelişmenin ahlaki gelişmeyle tamamlanabileceğini savunur. Marshall'ın bu görüşü salt faydacı iktisada ciddi bir uyarı niteliğindedir. Ona göre toplumun ahlaki ve kültürel birikiminin artması ile iktisadi gelişmenin gerçekleşmesi birbirlerini motive eden süreçlerdir. Bu açıdan modern toplumlar niceliksel büyümeden ziyade niteliksel gelişmeye odaklanmalıdır.

Marshall, zenginlik yönetimini, tümevarım anlayışıyla insandan

topluma ve toplumdaki toplumsal ilerlemeye uzanan bir gelişim dizisinde sistematik bir şekilde organize eder. Ona göre zenginliğin doğru ve adil bir şekilde yönetilebilmesi için iktisadi teorilerin, politikaların, etkinliklerin ve eylemlerin merkezine insanın konumlandırılması gerekir. Her şeyden önce insanın karakteri ve bilgi düzeyi eylemsel faaliyetlerinin motivasyonu açısından önemlidir. Karakter gelişimini tamamlamış ve bilgi sandığını doldurmuş bir kişi iktisadi hayatta rasyonel davranır. Ancak bu düzeydeki bireyin (ideal modern birey) rasyonel davranması ile kişisel çıkarını ve hazzını önceleyen birinin rasyonel hareket etmesi farklı amaç ve seyirde ilerler. Modern toplumun temel öznesi olan rasyonel birey, iktisadi eylemlerini hem kendi faydasını hem de toplumsal menfaati sağlayacak şekilde ve ahlaki ilkeler doğrultusunda gerçekleştirir. Modern bireyin rasyonelliği ne kadar artarsa hazzı ve bencil anlayıştan o derece uzaklaşır. Yani Marshall konvansiyonel iktisadın rasyonel yaklaşımını değil, akılcılık ve etik ilişkisini ifade eden ekonomik pratik-rasyonellik olgusunu benimser.

Marshall'ın ekonomik pratik-rasyonellik anlayışına göre insan modern toplumun bir üyesi ve öznesidir. İnsanı araçsallaştıran faydacı kuramın aksine, Marshall insanın araç değil bir amaç olduğunu belirtir. Ona göre en iyi yatırım, insanın amaç edinilerek adımların atılmasıdır. İnsana yapılan yatırımın esas sermayesi eğitimidir. Eğitim öncelikle ailede başlar. Anne, aile içinde karakter ve değerler konusunda baş eğitmendir. İnsan, sosyal çevresi tarafından atılan temel ve ardından üniversite eğitimi ile karakter ve bilgi olarak olgunlaşma evresine girer. İnsanın potansiyel enerjisinin kinetik enerjiye dönüşümü için iktisadi hayat birebirdir. Özellikle girişimcilik ve ticaret gibi faaliyetler kişinin yetenek ve kabiliyetlerini gerçekleştirmede önemlidir. Zaten Marshall da bu tarz iktisadi faaliyetlerin ahlaki ilkeler eşliğinde yerine getirilmesiyle Batı toplumlarının ulaştığı görece üstünlüğü vurgular.

Su götürmez bir gerçek var ki Batı toplumları ekonomik büyüme ve gelişme sürecini çok iyi yönetirler. Öte yandan Weber ve birçok

düşünürün ileri sürdüğü gibi insanı esas alan iktisadi bir sisteme karşı duyarsız kalırlar. Marshall, zenginliği yönetmede bu konulara kuş bakışı değinir. Ancak kapitalizmin ahlaki ilke ve değerleri saf dışı ettiğini doğru bulmaz. O, yaşadığı dönem, çevre ve toplumun etkisiyle bu kaniya varmış olabilir. Kendi toplumumuz için asıl önemli olan ise çoğu Batılı düşünürün kurtuluş formülleri ürettiği sosyo-patolojik olumsuzluklara gark olmama adına zenginleşme sürecinin birey, firma ve devlet açısından adil ve doğru bir şekilde yönetilmesi gerekliliğidir. Bu açıdan Marshall'ın iktisadi zihniyeti zenginleşen toplumumuz açısından son derece önemli bulgular içerir.

Bir sosyo-ekonomik formasyon olan kapitalizm sistemini içselleştirmeden söz konusu kapitalist gelişmelere yönelik çok başarılı performanslar kaydetmemiz mümkündür. Batı sistemini kuşatan hedonist, egoist, çıkarıcı, ırkçı, ayrımcı ve çatışmacı zihniyetin toplumsal kodlarımıza nüfuzuna izin vermeden, kültürel bakiyemizde mevcut ve canlı olan dini ve akılcı değerler üzerinde özgün bir iktisadi sistem inşa edilebilir. Çünkü ahlaki ve kültürel değerlerin anlam üretme ve meşruiyet sağlama gücünü aktif şekilde koruduğu bir topluma sahibiz. Fayda, kâr, çıkar, haz ve başarı amaçlı eylemin yerine dayanışma, yardımlaşma, paylaşma, diğergamlık ve fedakârlık gibi değerlerin motive ettiği iktisadi eylemin ikamesiyle iktisadi adalete ulaşılabilir. Zenginleşme sürecinde hem sosyal adalet hem de iktisadi adalet hedeflerine ulaşmak, ekonomik özgürlüklerin yanında pozitif özgürlüklerin de iktisadi politikaları motive etmesiyle kolaylaşabilir. Dolayısıyla zenginleşen toplumumuzda, kendi öz değerlerimize uygun rafine bir iktisadi düzenin inşası için Marshall'ın iktisadi düşünce sisteminin umut verici örnekler sunduğu savunulabilir.

Kaynakça

- Aristotle. *The Nicomachean Ethics of Aristotle*. çev. F. H. Peters, London: Kegan Paul, Trench, Truebner, 10. Basım, 1906.
- Bankovsky, Miriam. "Alfred Marshall's Household Economics: The Role of the Family in Cultivating an Ethical Capitalism". *Cambridge Journal of Economics* 43/1 (2019), 249–267.
- Cook, Simon. *The Intellectual Foundations of Alfred Marshall's Economic Science*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Duran, Bünyamin. *Din ve Kapitalizm*. Saarbrücken: Lambert Academic Publishing, 2017.
- Fromm, Eric. *The Sane Society*. New York & London: Routledge, 2002.
- Groenewegen, Peter. *Official Papers of Alfred Marshall: A Supplement*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Groenewegen, Peter. *Alfred Marshall: Economist 1842-1924*. Hampshire: Palgrave Macmillan, 2007.
- Habermas, Jürgen. *The Theory of Communicative Action I*. Boston, Massachusetts: Beacon Press, 1984.
- Habermas, Jürgen. *The Philosophical Discourse of Modernity: Twelve Lecturers*. Boston, Massachusetts: The MIT Press, 1990.
- Habermas, Jürgen. *Moral Consciousness And Communicative Action*. Cambridge: MIT Press, 1995.
- Helburn, Suzanne. "Marshall and Keynes on Rational (Ethical) Economic Man". *Methodology, Microeconomics & Keynes, Essays in Honour of Victoria Chick*. ed. Philip Arestis vd.. 113-124. London: Routledge, 2001.

Horkheimer, Max. *Eclipse of Reason*. New York: Oxford University Press, 1947.

Jenkins, Richard. "Disenchantment, Enchantment and Re-Enchantment: Max Weber at the Millennium". *Max Weber Studies 1* (2000), 11-32.

Marshall, Alfred. "The Future of the Working Classes". *Memorials of Alfred Marshall 1925*. Ed. Arthur Cecil Pigou 101-118. London: Macmillan and Co, 1873.

Marshall, Alfred & Mary Paley Marshall. *The Economics of Industry*. London: Macmillan and Co, 1879.

Marshall, Alfred. "Some Aspects of Competition". *Memorials of Alfred Marshall 1925*. ed. Arthur Cecil Pigou 256-291. London: Macmillan and Co, 1890.

Marshall, Alfred. "Meeting of the British Economic Association; the President's Address". *Economic Journal 11/1* (1893), 387-390.

Marshall, Alfred. "The Old Generation of Economists and the New". *Quarterly Journal of Economics 11/2* (1897), 115-135.

Marshall, Alfred. *The New Cambridge Curriculum in Economics and Associated Branches of Political Science; its Purpose and Plan*. London: MacMillan and Co, 1903.

Marshall, Alfred. *Principles of Economics*. London: Macmillan and Co, 8. Basım, 1903.

Marshall, Alfred. *Principles of Economics*. London & New York: Macmillan, 9. Basım, 1961.

Marshall, Alfred. *Principles of Economics*. London: Palgra Macmillan, 2013.

Parsons, Talcott. "Wants and Activities in Marshall". *The Quarterly Journal of Economics* 46/1 (1931a), 101-140.

Parsons, Talcott. "Economics and Sociology: Marshall in Relation to the Thought of His Time". *Quarterly Journal of Economics* 46/2 (1931b), 316-347.

Parsons, Talcott. *The Structure of Social Action*. New York: McGraw Hill Book Company, 1937.

Pribram, Karl. *A History of Economic Reasoning*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1983.

Reisman, David. *Alfred Marshall: Progress and Politics*. Skousen: Palgrave Macmillan, 1987.

Robinson, Joan. *Contributions to Modern Economics*. Oxford: Basil Blackwell, 1978.

Roth, Guenther. "History and Sociology in the Work of Max Weber". *The British Journal of Sociology* 27/3 (1976), 306-318.

Schutz, Alfred. *Collected Papers Vol. I - The Problem of Social Reality (CPI)*. ed. Maurice Natanson vd.. London, The Hague: Martinus Nijhoff, 1962.

Sen, Amartya. *Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation*. Oxford: Clarendon Press, 1981.

Sen, Amartya. *Inequality Reexamined*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1992.

Sen, Amartya. *Development as Freedom*. New York: Knopf Publishers, 1999.

Sen, Amartya & Williams, Bernard. *Utilitarianism and Beyond*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

Sen, Amartya. *Development as Freedom*. New York: Anchor Books, 2000.

Sherratt, Yvonne. *Adorno's Positive Dialectic*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

Staley, Charles. *A History of Economic Thought: From Aristotle to Arrow*. New York: Blackwell, 1989.

Viner, Jacob. "Marshall's Economics in Relation to the Man and to His Times". *The American Economic Review* 31/2 (1941), 223-235.

Weber, Max. "The Social Psychology of the World Religions". *From Max Weber: Essays in Sociology* ed. Gerth Hans vd.. 267-301. New York: Oxford University Press, 1946.

Weber, Max. *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. çev. Talcott Parsons. New York: Charles Scripner's Son, 3. Basım, 1950.

Weber, Max. *The Sociology of Religion*. çev. Ephraim Fischhoff. Boston: Beacon Press, 1965.

Weber, Max. *The Agrarian Sociology of Ancient Civilizations*. çev. R. I. Frank. London & New York: Verso, 2013.

